

Spisovnost/nespisovnost v Pravidlech českého pravopisu

Robert ADAM

Ve svém článku (Adam 2004) jsme vycházeli z tvrzení, že pravopisný systém není součástí systému jazykového, nýbrž že existuje mimo jazyk jen jako pomůcka pro jeho zapisování. Ukázali jsme, že protiklad spisovnosti/nespisovnosti se uvnitř pravopisu neprojevuje a projevovat nemá: pravopisné varianty nejsou rozprostřeny na ose spisovnosti, nýbrž na ose konzervativní – neutrální – inovativní. Vyložili jsme, proč by pravopisná kodifikace měla pokrýt i ty jevy nespisovné, které bývají (mnohdy funkční) součástí psaných jazykových projevů, a proč by tak měla činit jednotně a systematicky. V platných Pravidlech českého pravopisu se však několik zmínek o spisovnosti/nespisovnosti objevuje. Podívejme se na ně blíže (pokud jsou formulace shodné ve vydání školním i akademickém, odkazujeme na paragrafy, resp. body obou vydání; většina zmínek však je obsažena pouze v Pravidlech akademických).

V § 20 akademických Pravidel (v bodě 24 Pravidel školních) se tvrdí: *Ve spisovné výslovnosti se některé skupiny souhlásek někdy zjednodušují nebo jinak pozměňují, ale v písmu zůstávají většinou beze změny.* Proti této formulaci lze těžko něco namítat: mluví se tu pouze o spisovné výslovnosti a nadto není pravopisné pravidlo formulováno striktně. Přesto bychom se přimlouvali za to, aby byla v pravopisné příručce formulace *ve spisovné výslovnosti* nahrazena spojením *v mluvené řeči (i kultivované)*. Vážné výhrady ale máme vůči slovním tvarům, které jsou v příkladech k tomuto pravidlu uvedeny vedle sebe. Pisatel, který by nedbal onoho *většinou* a napsal *kamený* nebo *imuní*, by se dopustil pravopisné chyby, kdežto ten, který napíše (rovněž „menšinově“) *nes* (místo *nesl*) nebo *kerá*, zapisuje sice podoby nespisovné, avšak proti pravopisným pravidlům se nijak neprohřešuje. Problémem § 20 je, že nerespektuje, ba zatemňuje rozdíl mezi jevy pravopisnými a hláskovými.

Jako nespisovné jsou v Pravidlech charakterizovány výrazy typu *placy*; naopak jako knižní je označen tvar *dnové* a spojení *být s to a kdo s koho*. Takováto označení však nejsou v Pravidlech vztahována ke způsobu psaní příslušných výrazů.

V § 37 (ve školních Pravidlech v bodě 42) se píše: *Slova omezená na úzký okruh uživatelů, slova úzce odborná nebo knižní, slova mající povahu mezinárodních značek (např. v chemii), slova, která označují skutečnosti týkající se pouze cizích zemí, a slova, která si podržují vztah k zemím svého původu, se píšou pravopisem původním, popř. mezinárodně vžitým.* Domníváme se, že adjektivum *knižní* je zde užito nadbytečně a že je tu knižnost (tedy pojem z oblasti rozvrstvení spisovného jazyka) s pravopisem spojována nevhodně. Z výrazů uvedených jako příklady k tomuto pravidlu jsou téměř všechny odborné, některé označují cizozemské reálie a jediný, který nespadá do těchto dvou kategorií, výraz *rendez-vous*, rozhodně není knižní: Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) ho charakterizuje jako „poněk. zast. hovor.“. Citátové psaní tohoto výrazu zřejmě souvisí s jeho hláskovým zakončením, u českých substantiv neobvyklým, a z toho vyplývající nesklonností.

Poznámka k § 43 akademických Pravidel praví: *Rovněž se píše z ve slovech ne zcela spisovných a nespisovných, pokud se jich užije v psaném projevu, např. bazírovat, fantazírovat, muzicírovat, prezent.* Uvedení slova *muzicírovat* v tomto seznamu je evidentní lapsus, protože stejně tak se výhradně z píše i v příbuzném slově *muzikální*, které je zcela spisovné, a psalo se tam už podle minulé kodifikace. U ostatních zde uvedených slov, přejatých do češtiny přes němčinu, je podle našeho názoru počestěné psaní spíš než nespisovností dáno dvěma momenty: jednak vysokou mírou jejich zdomácnění, jednak jejich ne-odborností, tj. skutečností, že jejich význam ani užívání nejsou vázány na kulturní a vědeckou sféru. Ostatně vzhledem k tomu, že jde o poznámku k odstavci, v němž je psaní z přisouzeno slovům zdomácněným vůbec, bylo by asi nevhodnější škrtnout celou poznámku.

Podobně formulované poznámky najdeme v akademických Pravidlech ještě u § 44 a 47. I o slovech zde uvedených (*špajz, lágr, plezír* aj.) platí, že počestěný pravopis je dán mírou jejich zdomácnění a nevázaností jejich významu a užívání na kulturní a vědeckou sféru; mimoto je jejich pravopis opět v souladu s obecnou tendencí. Jediná dvě slova v těchto seznamech, která se odchylují od pravopisu

slov jim podobných, jsou *frizúra* a *pozitúra* (proti *kultura*, *struktura* aj.). To jsou slova zřetelně expresivní; je ale sporné, zda je expresivita přijatelnějším faktorem pravopisné kodifikace než nespisovnost. Co by se stalo, kdyby se ukázalo, že se dejme tomu ze slova *frizúra* postupně vytratil expresivní příznak? Museli bychom je pak začít psát bez čárky? Dodejme, že psaní slov typu *kultura* bez vyznačené kvantity bylo terčem opakované odborné kritiky; např. podle Sgalla (1994, s. 280–281) vedlo ke značnému rozkolísání výslovnosti.

Další zmínka o spisovnosti je obsažena v akademických Pravidlech v poznámce k § 66 a je dost nejasná: *Některé druhy textů se při psaní počátečních písmen – i když mají jinak ráz plně spisovný – přesně neřídí obecnými pravidly, jak jsou uvedena zde, nýbrž mají jiné zvyklosti; např. ve farmaceutickém styku se píšou názvy léků s velkými počátečními písmeny (...)*. Hlavním obsahem poznámky je poukaz k tomu, že v odborném stylu platí specifická pravidla pro psaní velkých písmen – podobně jako pro psaní cizích slov (viz výše). Proč by ale tato skutečnost měla být v rozporu s tím, že jsou texty odborného stylu (zpravidla) plně spisovné? I zde sledujeme zmínku o spisovnosti zbytečnou a matoucí.

V § 144 akademická Pravidla uvádějí, že odsuvníkem *se může ve spisovných projevech naznačit vypuštění hlásky, zejména na konci slova*. Opět není vůbec jasné, proč zde Pravidla hovoří o spisovnosti. V projevech nespisovných se vypuštění hlásky odsuvníkem naznačit nesmí, nebo snad naopak musí?

Transkripční zásady, připojené k akademickým Pravidlům jako přídavek, jsou uvozeny tvrzením, že *součástí pravopisných pravidel v dnešních spisovných jazycích jsou pravidla jednotného přepisu cizojazyčných slov*. Touto formulací se pravopis klade *dovnitř* spisovného jazyka, což je nejen nesprávné, ale je to i v rozporu s praxí Pravidel samých – vzpomeňme, že se v nich opakovaně píše o způsobu psaní nespisovných slov.

Konečně naposled se akademická Pravidla českého pravopisu zmiňují o spisovnosti v úvodu k slovníkové části. Prohlašují tam, že slovník kodifikuje (až na výjimky) pouze psaní výrazů spisovných. Proti tomu nemáme vážnější námitky, neboť je jasné, že vměstnat do Pravidel celou slovní zásobu by nebylo účelné. Nadto jsou uživatelé zvyklí nacházet v Pravidlech vedle kodifikace pravopisu i kodifikaci spisovné tvaroslovné normy a přítomnost evidentně nespisovných výrazů ve slovníkové části by je mohla mást. Snad by ale bylo vhodné umístit do úvodu k pravopisnému slovníku upozornění, že pravopis nespisovných slov je kodifikován ve výkladových slovnících (SSJČ, Akademický slovník cizích slov).

S výjimkou posledního uvedeného místa, tj. úvodu k pravopisnému slovníku, není žádná zmínka o spisovnosti/nespisovnosti v Pravidlech českého pravopisu účelná. Některé z takových zmínek jsou zbytečné, jiné dokonce zavádějící. V případném příštím vydání Pravidel by proto měly být vyškrtnuty nebo přeformulovány tak, aby se v nich pojmy *spisovnost*, *nespisovnost* a *knižnost* vůbec neobjevily.

Literatura:

- Adam, R.: Spisovnost/nespisovnost a pravopis. V tisku.
Pravidla českého pravopisu. Praha: Academia, 1998.
Pravidla českého pravopisu. Školní vydání. Praha: Pansofia, 1993.
Sgall, P.: Lingvistický pohled na český pravopis II. *SaS* 55, 1994, s. 270–286.
Slovník spisovného jazyka českého. Praha: Academia, 1989.